

ANNA MAKOWSKA

„IZRAELSKIE PIELGRZYMOWANIE”,
CZYLI KULT BOGA JHWH
PODCZAS DOROCZNYCH ŚWIĄT PIELGRZYMKOWYCH
JUDAIZMU

Pielgrzymowanie do miejsc kultu to zjawisko bardzo stare, towarzyszące człowiekowi prawie od początku, obecne praktycznie we wszystkich religiach i na wszystkich kontynentach, choć w różnym stopniu rozwinięte. Dla Izraelitów był to obowiązek. Praktykę tę przejęło chrześcijaństwo, dla którego pielgrzymowanie stało się rodzajem pątniczej pobożności już w pierwotnym Kościele¹, wpiерw do miejsc związanych z męką Chrystusa, a później do powstałych sanktuariów. Dzisiejszy Kościół także zachęca wyznawców Chrystusa do pątniczej praktyki.

Pielgrzymka jest praktyką czynnej ascezy i pokuty za ludzkie słabości, wyraża nieustanną czujność człowieka wobec własnej ułomności i przygotowuje go wewnętrznie do przemiany serca. Przez czuwanie, post i modlitwę pielgrzym postępuje na przód drogą chrześcijańskiej doskonałości².

Patrząc na znaczenie i rozwój pielgrzymowania w chrześcijaństwie, istotne jest przedstawienie tego zjawiska w starożytności, sięgnięcie do źródła tej praktyki,

¹ Przykład stanowią opisy starożytnych pielgrzymek do Jerozolimy, np. Egeria, Anonimus Piacentinus, Pielgrzym z Bordeaux. Teksty zapisków pielgrzymów w języku polskim zob. P. IWASZKIEWICZ. *Do Ziemi Świętej. Najstarsze opisy pielgrzymek do Ziemi Świętej IV-VIII w.* Kraków 2009.

² JAN PAWEŁ II. *Incarnationis misterium. Bulla ogłaszająca Wielki Jubileusz Roku 2000* (29.11.1998) (7).

jakim jest tradycja judaistyczna. W niniejszym artykule zostaną przedstawione istota i dzieje pielgrzymowania w starożytnych mocarstwach i w narodzie izraelskim. Tradycja ta zostanie nakreślona na podstawie historii obchodów trzech wielkich świąt pielgrzymkowych judaizmu – Paschy wraz ze Świętem Przaśników, Święta Tygodni oraz Święta Namiotów. W ostatniej części artykułu zostanie podjęty problem kultu Boga JHWH w okresie I i II świątyni, a także przedstawione zmiany w obchodzeniu świąt pielgrzymkowych, jakie nastąpiły po zburzeniu Jerozolimy w 70 r. po Chr.

1. PIELGRZYMOWANIE W STAROŻYTNÝCH IMPERIACH

Pielgrzymowanie znane było już w starożytnych mocarstwach, zarówno wśród ludów prowadzących osiadły, jak i nomadyczny tryb życia. Poszczególne starożytne ludy posiadały sanktuaria, które były celem wędrówek. Potwierdzają to liczne odkrycia archeologiczne. Ze starożytnych dokumentów można dowiedzieć się, że w Mezopotamii w XVIII w. przed Chr. szeroko rozpowszechnione były pielgrzymki do sanktuariów bogów Innany w Nippur w Babilonii czy Isztar w Niniwie w Asyrii. Natomiast na doroczne święto Nowego Roku do Bebel przybywali pielgrzymi, aby czcić przede wszystkim boga Nabu. Natomiast w tekstach z Mari znajduje się m.in.

[...] fragment o zgromadzeniu pielgrzymkowym wodzów plemion «Yaminit» oraz o pielgrzymce króla Zalmaqun do słynnego sanktuarium Boga Szin w Charanie, odbytej w celu zawarcia przymierza³.

Odkrycia archeologiczne potwierdzają także pielgrzymki Hetytów do lokalnych sanktuariów Bogini Słońca w Arinna. Praktyka pielgrzymowania nie była również obca Egipcjanom. Podążali oni m.in. do sanktuariów boga Ozyrysa w Abido i w Busirida, świątyni Ptaha w Memfis, świątyni Amona w Karnaku czy sanktuarium Hathor w Deir el-Bahari. Pomimo iż ruch pątniczy nie był zorganizowany i nie prowadzono wypraw grupowych, to najczęściej pielgrzymi organizowali podróż tak, aby trafić do danego sanktuarium na wielkie święto. Dlatego też często w dni świąteczne w sanktuariach gromadziły się wielotysięczne tłumy. Punktem kulminacyjnym obchodów był obrzęd «wyjście boga», przypominający w swej formie dzisiejszą procesję⁴.

Historia pielgrzymowania w Izraelu rozpoczyna się w czasach przedkananejskich. Zjawisko to było znane już w okresie patriarchów (XX/XIX w. przed Chr.)

³ J. KOZYRA. *Pielgrzymki w Biblii*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 21:1988 s. 6.

⁴ Zob. więcej A. NIWIŃSKI. *Bóstwa, kultury i rytuały starożytnego Egiptu*. Warszawa 1993 s. 195-201. Na temat pielgrzymek i świąt na terenie starożytnego Bliskiego Wschodu zob. G. ROUX. *Mezopotamia*. Warszawa 1998 s. 321-324; M. ПОРКО. *Wierzenia ludów starożytnej Azji Mniejszej*. Warszawa 1989 s. 112-115.

i związane było z pasterskim oraz handlowym stylem życia. Z tego okresu znane są głównie cztery sanktuaria, do których udawali się pielgrzymi, wcześniej najprawdopodobniej miejsca kultu kananejskiego. Pierwsze w Sychem, związane z historią Abrahama i Jakuba (Rdz 12,6 n.; 33,18-20), znane też pod nazwą Sanktuarium Przymierza, związane było z uroczystościami odnowienia przymierza – później tę funkcję przejęło sanktuarium w Szilo. Drugie w Mamre koło Hebronu – miejsce zamieszkiwania Abrahama (Rdz 13,18). Kolejne w Beer-Szebie, gdzie Bóg odnowił obietnicę daną Abrahamowi wobec jego syna Izaaka. Ostatnie w Betel – miejscu objawienia się Boga Jakubowi w drodze do Charanu (Rdz 28,10-19). Praktykę rzeczywistego pielgrzymowania potwierdzają liczne opowiadania w Piśmie Świętym. Za pierwszego pielgrzyma, w dosłownym znaczeniu, możemy uznać Abrahama. Odbył on bowiem wędrówkę z Ur chaldejskiego do ziemi „wskazanej mu przez Boga” (Rdz 12,1-4). W okresie niewoli egipskiej i Exodusu (XIII/XII w przed Chr.) Izraelici, na wzór Mojżesza, wędrowali do sanktuarium na Synaju, co opisuje Księga Wyjścia. Następnie przez 40 lat po wyjściu z niewoli egipskiej szli oni przez pustynię, doświadczając obecności i opieki JHWH, co można nazwać „pielgrzymką do Ziemi Obiecanej”. Po osiedleniu się w Kanaanie, w okresie sędziów, pielgrzymki stały się popularną formą kultu Boga JHWH. Choć przybierały one różne formy i miały odmienny charakter, to jednak zawsze towarzyszył im ten sam cel – kontakt z Bogiem. Pątnicy nawiedzali także sanktuaria w Ofra (Sdz 6,24) i Sorea (Sdz 13,19). Dobrze znane jest także sanktuarium w Szilo (Sdz 9,6; 21,19; por. 1 Sm 10,3; Am 5,5;), gdzie przebywała Arka Przymierza i gdzie w czasach Jozuego dokonano drugiego podziału Kanaanu⁵. Od X w. przed Chr., czyli od zbudowania świątyni Salomona, szczególnym miejscem pielgrzymkowym stała się Jerozolima (1 Krl 12,27), w której z czasem skupił się cały kult JHWH. Obraz starotestamentowych pielgrzymek do Jerozolimy odnajdujemy w psalmach przystosowanych do śpiewania podczas wędrówki – w tzw. psalmach wstępowania (hebr. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, šîr ha|mma`álôt; łac. *gradualne*) lub pielgrzymkowych (Ps 120-134)⁶.

Pokazują one modlitwę i uczucia pielgrzymów, ich przywiązanie do domu Pańskiego, do Miasta Świętego, ich wiarę, uwielbienie i radość wypływającą z możliwości urzeczywistnienia głębokiej wspólnoty ludu Bożego w zgromadzeniu liturgicznym⁷.

Pielgrzymowanie zostało tu przedstawione poprzez użycie popularnego czasownika hebr. פָּלַח (±¹lâ) o szerokim zakresie znaczeniowym (blisko 900 razy w ST; por. Ps 122,4). W języku polskim wyraża szeroko rozumianą ideę ruchu w górę,

⁵ Sanktuarium w Szilo stało się dlatego miejscem pielgrzymek Izraelitów i miejscem uroczystego obchodzenia Święta Namiotów.

⁶ Zob. A. STRUS. *Śpiewajcie nam pieśni Syjonu (księga Psalmów)*. W: A. STRUS [i in.]. *Pieśni Izraela, Pieśń nad Pieśniami, Psalmi, Lamentacje*. Warszawa 1988 s. 87.

⁷ KOZYRA. *Pielgrzymki w Biblii* s. 13.

m.in. wspinanie się na górę, podnoszenie czegoś lub kogoś, unoszenie w górę, wychowywanie. W znaczeniu zaś teologicznym czasownik ten związany jest z czynnością wstępowania. Jest on używany na określenie wstępowania do nieba, jak również w odniesieniu do pielgrzymowania do ustanowionego miejsca kultu czy odbywania podróży. W tym kontekście wskazuje na Jerozolimę jako centrum kultyczne całego Izraela⁸. Jak zaznacza J. Kozyra

Odprawianie pielgrzymek było nakazem Bożym. Starożytne Kodeksy Przymierza: Jahwistyczny (Wj 34,18-24) i Elohistyczny (Wj 23,14-17) zobowiązywały wszystkich Izraelitów płci męskiej stawić się trzy razy w roku przed Bogiem Jahwe w święta Paschy – Przaśników, święto Tygodni – Pięćdziesiątnicy oraz w święto Namiotów. Nakaz ten miał być wypełniany w różnych sanktuariach kraju z okazji powyższych świąt⁹.

Przykłady zjawiska pielgrzymowania w Nowym Testamencie przekazują Ewangelie. Autor natchniony przedstawia postać Jezusa jako pobożnego Żyda, który nie stroni od przestrzegania Tory. Już jako 12-letni chłopiec podąża wraz z rodzicami do Jerozolimy na święto Paschy, co zapisał w swojej Ewangelii Łukasza: „Rodzice Jego chodzili co roku do Jerozolimy na Święto Paschy. Gdy miał lat dwanaście, udali się tam zwyczajem świątecznym” (Łk 2,41-42). Natomiast św. Jan opisuje więcej pielgrzymek Jezusa, mówi on o trzech świątach Paschy: „Passze nowej Świątyni” (por. J 2,14), „Passze chleba życia” (por. J 6,4) i „Passze śmierci Chrystusa” (por. J 11,55). Oprócz tego Jan wspomina o Świącie Namiotów (por. J 7,2) i świącie Poświęcenia Świątyni (por. J 10,22)¹⁰. Jednocześnie ewangelieści pokazują Jezusa zmierzającego do Świętego Miasta, aby się dokonało wszystko, co zostało przepowiedziane przez proroków Starego Testamentu (por. Mk 8,27; 9,33-34.10, 1.17.32.46.52). Opisy pielgrzymek odnaleźć można także w pozostałych pismach nowotestamentowych. W Dziejach Apostolskich widać Żydów zmierzających „ze wszystkich narodów pod słońcem” na święto Pięćdziesiątnicy do Jerozolimy (por. Dz 2,1-41). O pielgrzymowaniu do Jerozolimy wspomina także św. Paweł:

[...] dzień później dotarliśmy do Miletu, gdyż Paweł postanowił ominąć Efez, aby nie tracić czasu w Azji. Śpieszył się bowiem, aby, jeśli to możliwe, być na dzień Pięćdziesiątnicy w Jerozolimie (Dz 20,15b-16).

W Nowym Testamencie pielgrzymami nazywani są chrześcijanie, którzy pod przewodnictwem Chrystusa kroczą do niebieskiego Jeruzalem (por. 1 P 1,1.17; 2,11).

⁸ Zob. E. H. MERRILL. תָּזַבּ. W: *New International Dictionary on Old Testament Theology & Exegesis* (dalej: NIDOTTE). T. 1-4. Red. W. A. Van Gemeren. Grand Rapids 1997 (CD-R); תָּזַבּ. W: R. L. HARRIS, G. L. ARCHER JR., B. K. WALTKE. *Theological Wordbook of The Old Testament* (dalej: TWOT). T. 1-2. Chicago 1981² (*Bible Works* 7).

⁹ KOZYRA. *Pielgrzymki w Biblii* s. 11.

¹⁰ Zob. S. MĘDALA. *Chwała Jezusa (Ewangelia według św. Jana)*. W: S. MĘDALA [i in.]. *Ewangelia św. Jana, Listy Powszechne, Apokalipsa*. Warszawa 1992 s. 15.

To dość częsta metafora ukazująca, że całe ziemskie życie człowieka jest porównane do ciągłej wędrówki, której ostatecznym celem jest niebo. Być może dlatego w *Słowniku symboliki biblijnej* osobę pielgrzyma określa się jako „[...] człowieka drogi, wędrowca, ciągle wypatrującego duchowej przystani, gdzie doświadczy pokoju i radości”¹¹. Metafora ta stanowi tło dla nowotestamentowego rozumienia życia na ziemi w nieustannej perspektywie zbawienia i życia wiecznego.

2. DOROCZNE ŚWIĘTA PIELGRZYMKOWE IZRAELA

Jak definiuje J. Kozyra

Pielgrzymka jest wędrówką wierzących do miejsca uświęconego przez objawienie się bóstwa lub przez działalność założyciela religii albo przez obecność jakiejś ważnej postaci religijnej. Odbyna się ją po to, aby w tym miejscu się modlić w bardzo szczególnej atmosferze. Do pielgrzymki, której ostatecznym celem jest nawiedzenie miejsca świętego, wierni przygotowują się przez obrzędy specjalnego oczyszczenia. Dokonuje się ono w zgromadzeniu, które unaczynia wiernym ich wspólnotę religijną. Pielgrzymka jest więc szukaniem Boga i spotkania się z Nim na płaszczyźnie kultowej¹².

Samo słowo «pielgrzymka» praktycznie nie pojawia się w przekładach biblijnych, jednak określa ono pewną rzeczywistość naśladowania, ideę pójścia za Bogiem. W słowniku języka hebrajskiego nie znajdziemy dosłownego terminu jemu odpowiadającego. Hebrajskim słowem מוֹעֵד, mō`ēd (18 razy w ST) określa się zgromadzenie w miejscu lub czasie ustalonym¹³. Stary Testament nie przedstawia dokładnie przebiegu poszczególnych świąt, jednakże można odnaleźć w nim pragnienie autora natchnionego określenia sensu oraz przebiegu każdego z nich. Najstarsze wzmianki o nich znaleźć można w «kalendarzach świątecznych», które wyznaczały roczny cykl życia Izraelitów (por. Wj 23,14-17; 34,18.22; Kpł 23; Lb 28-29; Pwt 16,1-17). Tradycja kapłańska na określenie trzech wielkich świąt pielgrzymkowych używa sformułowania חַג לַיהוָה, Hag lyhwh (la`dönäy) – święto dla JHWH¹⁴. Dla rzeczywistości pielgrzymowania Stary Testament zarezerwował słowo חַג, Hag (32 razy w ST). T. Brzegowy twierdzi, że „[...] u jego podstaw leży rdzeń חַג (Hägag),

¹¹ *Pielgrzymka*. W: *Słownik symboliki biblijnej*. Red. L. Ryken [i.in.]. Warszawa 1998 s. 682.

¹² KOZYRA. *Pielgrzymki w Biblii* s. 5.

¹³ Zob. (4006) מוֹעֵד. W: F. BROWN, S. R. DRIVER, C. A. BRIGGS. *The New Briggs Hebrew and English Lexicon, with an appendix containing the Biblical Aramaic* (dalej: BDB). Peabody 1907 (*Bible Works* 7).

¹⁴ Na temat świątecznego kontekstu hebr. חַג zob. H. L. BOSMAN. (H2504) חַג. NIDOTTE; B. W. MATYSIAK. *Historiozbawczy charakter izraelskich świąt pielgrzymkowych*. „*Studia Warmińskie*” 41-42:2004-2005 s. 193.

który znaczy «obracać się dokoła, tańczyć, pielgrzymować»¹⁵. Późniejszy judaizm określa trzy doroczne święta pielgrzymkowe רגלים (regel) – razy, stopy. Stąd też święta pielgrzymkowe można rozumieć w dwojaki sposób: albo jako „trzy razy (w ciągu roku odbywana pielgrzymka) albo «trzy piesze» (pielgrzymki do sanktuarium)”¹⁶. Pielgrzymowanie było czasem dziękczynienia Bogu za dary i czyny, jakich dokonuje na rzecz Izraela, czasem, kiedy ważne było dostojęstwo, obzędowość, piękno ceremonii i rytuału liturgicznego, a zarazem radości, oderwania się od codziennych obowiązków rutyny. Podczas tych uroczystości wszyscy dorośli mężczyźni, czasem nawet z całymi rodzinami, udawali się obowiązkowo do świątyni jerozolimskiej, co zostało określone w Prawie Izraela (por. Pwt 16,16). Cel ich wędrówki – świątynia jerozolimska – to centralne miejsce zbiorowego kultu judaizmu, to miejsce, gdzie wedle starotestamentowych opowiadań, ponad Arką Przymierza w najświętszym Przybytku unosiła się Chwała Boża (por. Ps 11,4; 26,8; 63,3; 132,13-14). To miejsce wyznaczało tożsamość żydowską. Do dorocznych świąt Izraela należała Pascha obchodzona w połączeniu ze Świętem Przaśników, Święto Pięćdziesiątnicy, zwane także Świętem Tygodni, oraz Święto Namiotów, nazywane inaczej Świętem Szałasów (por. Kpł 23 i Lb 28-29).

Poniżej zostanie przedstawiona historia i geneza poszczególnych tradycji świątecznych.

a. Pascha wraz ze Świętem Przaśników

To najważniejsze święto pielgrzymkowe wyraża religijną i narodową tożsamość każdego Izraelity od czasów starożytnych aż po współczesność. Etymologia hebrajska פֶּסַח (pesaH) nie jest prosta do wyjaśnienia. Rzeczownik ten prawdopodobnie pochodzi od rdzenia פָּסַח, który znaczy: utykać (por. 2 Sm 4,4), podskakiwać (por. 1 Krl 18,21), a w kontekście ostatniej plagi egipskiej: przeskoczyć, opuścić (por. Wj 12,13.23.27). Hebrajskie פֶּסַח (pesaH) występuje w Starym Testamencie 49 razy (por. Wj 12; 11.27.48; Kpł 21,18; 23,5; Lb 9,10.14; 28,16; Pwt 15,21; 16,1; 2 Sm 9,13; 19,27; 2 Krl 23,21; 1 Krn 4,12; 2 Krn 30,1.5; 35,1.18; Ezd 2,49; Neh 3,6; 7,51; Iz 31,5;

¹⁵ T. BRZEGOWY. *Doroczne święta pielgrzymkowe Izraela*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 36:1983 nr 2 s. 99. Inną tezę podaje B. Strzałkowska, stwierdzając, że słowo to: „powstało z tego samego rdzenia co רָגַל, to znaczy «chodzić w kółko» (lub tańczyć), ponieważ świętowano również tańcząc, więc z czasem słowo רָגַל; zaczęło znaczyć to, co rozumiemy przez nie dziś, czyli święto”. Zob. B. STRZAŁKOWSKA. *Terminologia „Gniewu Bożego” w Biblii Hebrajskiej*. „Colloquia Theologica Ottoniana” 3:2003 nr 1 s. 47-65; por. także J. HOMERSKI. *I Księga Królów*. W: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. T. 1: *Stary Testament*. Red. M. Peter. Poznań 2000³ s. 624; L. STEFANIAK. *Pascha*. W: *Podręczna encyklopedia biblijna*. T. 2. Red. E. Dąbrowski. Poznań 1959 s. 214; A. FIC. *Jezus Chrystus. Tajemnice męki i chwały*. T. 2. Poznań 1952 s. 30.

¹⁶ BRZEGOWY. *Doroczne święta pielgrzymkowe Izraela* s. 99.

35,6; Ml 1,8). W 37 przypadkach użycie tego słowa jednoznacznie wskazuje na święto Paschy, w pozostałych zaś 15 na zwierzę, które składane jest w ofierze¹⁷. Septuaginta termin ten tłumaczy przez *πασχα* (por. Wj 12,11), *σκεπάσω* (por. Wj 12,13), *παρελεύσεται* (por. Wj 12,23), *ἑσκέπασεν* (por. Wj 12,27). Święty Hieronim we wszystkich przypadkach, za wyjątkiem w. 11, gdzie dodaje słowa *phase id est transitus Domini* (Pascha to znaczy przejście Pana), posługuje się czasownikiem łacińskim *transire*¹⁸, które nawiązuje do Exodusu. Tradycja obchodzenia święta Paschy pochodzi z okresu przed osiedleniem się narodu wybranego w Kanaanie, kiedy było obchodzone nie tylko przez Izraelitów, lecz także przez inne ludy semickie¹⁹. Izraelici obchodzili je w nocy z 14 na 15 dzień miesiąca Nisan (hebr. ניסן, nîsân, zwany również miesiącem kłosów), który przypadał na przełom marca i kwietnia, czyli w czasie pierwszej pełni księżyca po wiosennym przesileniu²⁰. Przejęli oni tradycje semickie związane z kultem bogów płodności i powiązali je z historią swojego narodu – przejściem anioła śmierci i śmiercią pierworodnych w Egipcie oraz ocaleniem synów Izraela. Święto Paschy szybko stało się dniem początku tożsamości żydowskiej, o której przypomina się poprzez bogatą symbolikę paschalną i liczne nawiązania do niewoli egipskiej. Istotą tego święta była ofiara składana z baranka (którego krwią kropiono odrzwia domów) oraz jedzenie mięsa pieczonego na ogniu w gronie rodzinnym. Działo się tak na pamiątkę oszczędzenia Izraelitów podczas śmierci pierworodnych w Egipcie. Gorzkie zioła, używane podczas uczt przez nomadów, teraz przybrały symbolikę gorzkiego smaku egipskiej niewoli. Należy zauważyć, że nie było to uroczyste przyjęcie, jedzono w pośpiechu, na stojąco, jakby miało się zaraz wyruszyć w drogę. Ten pośpiech oraz chleb niekwaszony skojarzono natomiast z chlebem upokorzenia (por. Pwt 16,3)²¹.

Bezpośrednio po zakończeniu Paschy rozpoczynało się Święto Przaśników (hebr. חַג הַמַּצּוֹת, Hag hamaccôt). Nazwa święta pochodzi od niekwaszonych

¹⁷ Por. (7756) *פסח*. BDB; H. L. BOSMAN. (H7175) *פסח*. NIDOTTE; (7469) *פסח*. W: L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J. J. STAMM. *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*. T. 2. Warszawa 2008 s. 36. Więcej na temat etymologii zob. (1786a) *פסח*. TWOT. W celu wyjaśnienia etymologii hebrajskiego *pesah* egzegeci sięgnęli również do innych języków starożytnych. Rzeczownik hebrajski porównywano z akadyskim *paschau* (zaprowadzić pokój, zadowolić), co wydaje się mało prawdopodobne ze względu na brak charakteru ekspiacyjnego w Passze żydowskiej. Inni zwrócili uwagę na egipskie słowo oznaczające uderzenie, które to odniesiono do 10 plag egipskiej. Jak zauważa B. W. Matysiak takie rozwiązanie wydaje się mało prawdopodobne, gdyż izraelici raczej nie chcieliby przyjąć nazwy najważniejszego dla siebie święta z języka wrogiego im narodu. Zob. MATYSIAK. *Historiozbawczy charakter izraelskich świąt pielgrzymkowych* s. 197-198.

¹⁸ Zob. C. JAKUBIEC. *Pascha*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2:1949 s. 134-140.

¹⁹ Zob. J. M. MUSIELAK. *Święta pielgrzymie Starego Testamentu*. Poznań 1982 s. 6-9.

²⁰ Należy tutaj zwrócić szczególną uwagę na ogromne znaczenie księżyca dla ludów semickich. Porządkowali oni swoje życie na podstawie faz księżyca. Może o tym świadczyć fakt istnienia w Mezopotamii (Ur i Haran) ośrodków kultu księżyca. Zob. MATYSIAK. *Historiozbawczy charakter izraelskich świąt pielgrzymkowych* s. 199-200.

²¹ *Tamże* s. 200.

chlebów, które mieli spożywać Izraelici (hebr. מַצוֹת, macôt). Rzeczownik ten mógł pochodzić od hebrajskiego rdzenia מָצַח (wycisnąć), jednak bardziej prawdopodobne wydaje się tłumaczenie greckim rzeczownikiem μαζα (ciastko z mąki jęczmiennej, chleb jęczmienny)²². Częściowy opis obchodów Święta Przaśników znajdujemy w Pięcioksięgu:

Święta przaśników przestrzegać będziesz; siedem dni jeść będziesz przaśniki, jakom ci rozkazał, czasu miesiąca Abiba; boś weń wyszedł z Egiptu, a nie ukazać się przed twarz moją próżnymi. [...] Święto przaśników zachowywać będziesz; przez siedem dni jeść będziesz przaśniki, jakom ci rozkazał, czasu miesiąca Abib; albowiem tegoż miesiąca Abib wyszedłeś z Egiptu (Wj 23,15; 34,18).

A piętnastego dnia tego miesiąca jest Święto Przaśników dla Pana – przez siedem dni będziecie jedli tylko przaśne chleby (Kpł 23,6).

Święto to najprawdopodobniej było pierwotnie kananejskim świętem rolniczym²³, na co zwraca uwagę J. Musielak, jednak w Izraelu obchodzone było dopiero po osiedleniu się w Kanaanie. Miało ono miejsce przed rozpoczęciem żniw, w miesiącu kłosów – Abib (hebr. אֲבִיב) – wczesną wiosną (termin był jednak uzależniony od czasu dojrzewania zbóż („kiedy zaczniesz sierp żąć zboże”, por. Pwt 16,9). Od jego początku zaczynało liczyć siedem tygodni, czyli tzw. omeru (por. Lb 23,11) do Święta Tygodni (Żniw). W rezultacie oba te święta były ze sobą ściśle połączone i niejako okalały żniwa. Istotą święta przaśników było spożywanie niekwaszonego chleba wypiekanego z tegorocznych pierwocin przez siedem kolejnych dni, jako symbol nowego roku – początku. Następnie należało przynieść i złożyć także świeże zboża na ofiarę dla JHWH (por. Wj 23,15; 34,20), co jeszcze bardziej podkreślił wprowadzony później obrzęd „potrząsania snopem” (por. Kpł 23,9-14)²⁴.

Z początku Pascha i Przaśniki były oddzielnymi świętami o bardzo różnej tradycji. Paschę szybko jednak związane z historią narodu, a Przaśniki pozostały świętem rolniczym. W późniejszym okresie świątynnym zostały one połączone i obchodzone razem, czego wydzwięk można znaleźć w II Księdze Królewskiej (por. 2 Krl 30,2.13-15.21)²⁵.

²² Tamże s. 194; (1234a) מַצָּח. TWOT; (H 5174) מַצָּח. NIDOTTE.

²³ MUSIELAK. *Święta pielgrzymie Starego Testamentu* s. 10.

²⁴ Zob. R. DE VAUX. *Instytucje Starego Testamentu*. T. 1-2. Red. T. Brzegowy. Poznań 2004 s. 502.

²⁵ A. PACIOREK. *Najstarsze święta w Izraelu*. W: *Życie religijne w biblii*. Red. G. Witaszek. Lublin 1999 s. 313. Więcej na temat związków Paschy ze Świętem Przaśników zob. B. N. WAMBACQ. *Pesah – Massot*. „Biblica” 62:1981 s. 499-518.

b. Święto Tygodni

Siedem tygodni po Święcie Przaśników (7 tygodni po Passze, około 50 dni; por. Lb 23,15-16), Izraelici obchodzili Święto Tygodni (hebr. חַג שַׁבְּעוֹת, Hag šābū`ôṭ; por. Wj 23,15), nazywane także Świętem Żniw (hebr. חַג הַקְּצִיר, Hag haqqācîr, por. Wj 23,16) czy Świętem Pierwocin (hebr. בְּכֹרִית, bBiKKûrîm, por. Wj 34,22; Lb 28,26). Późniejsza tradycja nadał mu nazwę Pięćdziesiątnicy (por. Kpł 23,9-14), co również stało się podstawą dla greckiej nazwy tego święta – πεντηκοστή²⁶. Święto to, ze względu na jego rolniczy charakter, nie jest obchodzone zawsze w tym samym czasie. W przybliżeniu odbywało się ono około szóstego i siódmego miesiąca Siwan (hebr. סִיָּן, siwän), czyli na przełomie maja i czerwca, kiedy miały miejsce zbiory pszenicy²⁷. Podobnie jak w poprzednich przypadkach, przebieg jego obchodów jesteśmy w stanie odtworzyć na podstawie tekstów biblijnych. W Pięcioksięgu zapisano:

I odliczycie sobie od dnia po szabacie, od dnia, w którym przyniesiecie snopy do wykonania nimi gestu kołysania, siedem tygodni pełnych, aż do dnia po siódmym szabacie odliczycie pięćdziesiąt dni i wtedy złożycie nową ofiarę pokarmową dla Pana (Kpł 23,15-16).

W tym dniu zgodnie z Prawem Mojżeszowym należało złożyć Bogu ofiarę ze świeżych plonów ziemi – przynoszono zboża i owoce (np. winogrona, oliwki). Istniał także wyjątkowy zwyczaj składania na ofiarę młodych zwierząt:

Oprócz chleba złożycie w ofierze siedem baranków bez skazy, jednorocznych, jednego młodego cielca i dwa barany. One będą ofiarą całopalną dla Pana razem z ofiarą pokarmową i z ofiarą płynną. Będzie to ofiara spalana, miła woń dla Pana (Kpł 23,18),

oraz dwóch chlebów wypiekanych z tegorocznych zbóż:

Przyniesiecie z waszych siedzib po dwa chleby do wykonania nimi gestu kołysania, każdy z dwóch dziesiątych efy najczystszej mąki, kwaszone. To będą pierwociny dla Pana (Kpł 23,17).

To jedyny przypadek, kiedy na ofiarę można było złożyć chleb z zakwaszonej mąki. Jak zaznacza A. Paciorek, taka ofiara bardzo mocno podkreśla rolniczy charakter Święta Tygodni, zaś składanie na ofiarę chlebów z zakwaszonej mąki ukazuje nierozzerwalny związek tego święta z wcześniej omawianym Świętem Przaśników²⁸. W późniejszym okresie święto to znacznie zmieniło swój charakter, zostało

²⁶ Zob. MATYSIAK. *Historiozbawczy charakter izraelskich świąt pielgrzymkowych* s. 200.

²⁷ Próbę uściślenia daty obchodzenia święta podejmuje PACIOREK. *Najstarsze święta w Izraelu* s. 321-322.

²⁸ *Tamże* s. 321.

związane z historią narodu wybranego i nawiązywało do nadania Prawa na Synaju, także nie miało już tak radosnego charakteru, jak pierwotnie.

c. Święto Namiotów

W sanktuarium w Szilo pierwszy raz spotykamy się z cyklicznym obchodem święta o charakterze dziękczynnym na zakończenie żniw. Jak twierdzi m.in. W. Kornfeld, mogło to być kananejskie święto²⁹ o pierwotnej nazwie חַג־יְהוָה, Hag-yhwh('ädönäy), czego potwierdzenie znajdujemy w Księdze Sędziów w scenie wprowadzenia przez Beniaminitów córek Szilo:

Rzekli: «Oto co roku jest święto Pańskie w Szilo. Leży ono na północ od Betel, na wschód od drogi wiodącej z Betel do Sychem, a na południe od Lebony» (Sdz 21,19; por. 1 Sm 1,3.9.11.24; 2,14.19; Ps 5,4; 46,6; Kpł 23,34).

Był to czas jesienny, więc z dużym prawdopodobieństwem mowa jest o pierwotnym wzorze obchodów Święta Namiotów.

Święto to, ostatnie i najważniejsze święto pielgrzymkowe starożytnego Izraela, było obchodzone jesienią (15 dnia miesiąca Tiszri, czyli na przełomie września i października)³⁰. Zostało ono związane ze zbiorem owoców i zakończeniem żniw, co ukazuje jego ścisłe połączenie z wcześniej omawianym już Świętem Prześniaków i Tygodni. Jego rolniczy charakter podkreśla także pierwotna nazwa – Święto Zbiorów (hebr. חַג הַזְּסִיף, Hag hä| 'äsîp). Późniejsza tradycja nazywa je też Świętem Namiotów (חַג הַסֻּכּוֹת, Hag hassuKKöt)³¹ lub bardziej dosłownie Świętem Szałasów czy Kuczki (hebr. חַג הַסֻּכּוֹת, Sukkot – szałas, namioty), co LXX przetłumaczyła jako greckie σκηνοπηγία (por. Pwt 16,16; 31,10; Ezd 5,50; 1 Mch 10,21; 2 Mch 1,9.18;

²⁹ Ze względu na małą ilość potwierdzonych informacji na temat kananejskiego pochodzenia święta wysuniętych zostało kilka hipotez ukazujących inne możliwości. Niektórzy badacze łączyli Święto Namiotów z pogańskim kultem boga Adonisa (Ozyrysa) albo Bachusa. Inni szukali źródeł nomadycznych, jeszcze inni pochodzenie tego święta wiązali sprzed izraelskim świętem odnowienia przymierza na Synaju. Jak zauważa B. W. Matysiak „[...] w Święcie Namiotów należy jednak bardziej dopatrywać się związków między jakimś nieznanym bliżej świętem jesiennym, świętem Nowego Roku, aniżeli między odległymi od siebie zwyczajami pielęgowanymi w rozmaitych kręgach kulturowych”. MATYSIAK. *Historiozbawczy charakter izraelskich świąt pielgrzymkowych* s. 202.

³⁰ O ogromie jego znaczenia dla narodu izraelskiego mogą świadczyć wypowiedzi Józefa Flawiusza (*Antiquitates Judaicae* VIII, IV, 1) oraz pogańskiego pisarza Plutarcha (*Quaestiones Convivales* IV, 6).

³¹ Jak zauważa R. de Vaux, polskie tłumaczenie hebrajskiego słowa סֻכּוֹת nie jest do końca precyzyjne, choć bardziej zrozumiałe dla współczesnego czytelnika Pisma Świętego. Tłumaczenie tego słowa zostało zaczerpnięte z Wulgaty, gdzie św. Hieronim oddaje je przez łacińskie *Tabernacula*, jednak, jak zaznacza egzegeta – obchody starożytnego Święta Namiotów w żadnej mierze nie wiązały się z rozstawianiem namiotów w dzisiejszym tego słowa znaczeniu. Zob. DE VAUX. *Instytucje Starego Testamentu* s. 506.

Za 14,16.18)³². W dość krótkim czasie tradycja kapłańska pierwotnie rolniczy charakter święta Sukkot powiązała z historią narodu wybranego, a dokładniej wędrówką do Ziemi Obiecanej i mieszkaniem na pustyni w szałasach zbudowanych z gałęzi. Odzwierciedlenie tej tradycji znaleźć można w Księdze Kapłańskiej, która dość dokładnie relacjonuje przebieg świątecznych obchodów³³:

Tak więc piętnastego dnia siódmego miesiąca, kiedy zbieracie plony ziemi, będziecie obchodzić święto Pana przez siedem dni. Pierwszego dnia jest uroczysty szabat. Ósmego dnia także uroczysty szabat (Kpł 23,42-43).

Przez siedem dni będziecie mieszkać w szałasach. Wszyscy tubylcy Izraela będą mieszkali w szałasach, aby pokolenia wasze wiedziały, że kazałem Izraelitom mieszkać w szałasach, kiedy wyprowadziłem ich z ziemi egipskiej. Ja jestem Pan, Bóg wasz! (Kpł 23,39)³⁴.

3. KULT BOGA JHWH W OKRESIE I I II ŚWIĄTYNI

Okres tzw. I świątyni (od ok. 1000 r. przed Chr. do 586 r. przed Chr.) to czas wielkich zmian w narodzie wybranym oraz w ówczesnym pojmowaniu przez niego własnej tożsamości – a szczególnie w kulcie jedyne Boga JHWH. W tym czasie następuje przede wszystkim centralizacja kultu, który coraz bardziej skupia się wokół Jerozolimy i nowo wybudowanej świątyni, a nie jak było wcześniej w lokalnych sanktuariach. Wydarzenia te datuje się od dedykacji świątyni Jerozolimskiej przez Salomona (por. 1 Krl 8,1-3.62-66). To doniosłe wydarzenie miało miejsce podczas Święta Namiotów, które dzięki temu nabrało natychmiast rangi narodowej³⁵. Reforma króla Jozjasza i odkrycie Deuteronomium (622 r. przed Chr.) w znacznej mierze przyczyniły się do definitywnej centralizacji kultu wokół Jerozolimy, jednak przedwczesna śmierć reformatora nie pozwoliła zamierzonych zmian w pełni wprowadzić w życie (por. 2 Krl 23,22). W tym czasie kształtuje się także pierwotna forma ruchu pątniczego, który ustanawia trzy doroczne święta pielgrzymkowe (por. powyżej), co oczywiście podkreśla Prawo Mojżeszowe: „Trzy razy do roku ukaże się każdy mężczyzna przed Panem, Bogiem twoim, w miejscu, które sobie obierze” (Pwt 16,16). Okres tzw. podzielonej monarchii to czas, kiedy

³² Należy zauważyć, że w Nowym Testamencie greckie słowo σκηνοπηγία występuje tylko raz w J 7,2, gdzie wyraźnie mowa jest o obchodach Święta Namiotów w Jerozolimie. Zob. M. S. WRÓBEL, *Znaczenie i obchody Święta Namiotów w Starożytnym Izraelu*. „Scripta Biblica et Orientalia” 3:2011 s. 99.

³³ Zob. G. MACRAE, *The Meaning and Evolution of the Feast of Tabernacles*. „Catholic Biblical Quarterly” 22:1960 s. 256-258.

³⁴ Na temat problemów krytyki literackiej perykopy zob. DE VAUX, *Instytucje Starego Testamentu* s. 484.

³⁵ Zob. BRZEGOWY, *Doroczne święta pielgrzymkowe Izraela* s. 104-105.

państwo izraelskie stopniowo chyliło się ku upadkowi. Ostateczną klęskę zadał Nabuchodonozor, który w 586 r. przed Chr. najechał na Świąte Miasto, zburzył świątynię oraz dokonał deportacji ludności w głąb Babilonu i Egiptu³⁶. Przesiedlenie Babilońskie i okres deportacji miały niebagatelny wpływ na rozwój tradycji i kultu Boga JHWH. Nowe miejsca przebywania Żydów – poza Jerozolimą – przyczyniły się do utworzenia instytucji diaspory. Można też zauważyć wyjątkową umiejętność asymilacji przybyszów – nowi mieszkańcy stworzyli bardzo dobrze prosperującą wspólnotę. Niektóre tradycje mówią jeszcze o zapoczątkowaniu instytucji Synagogi (za LXX συναγωγή)³⁷. Z pewnością, pomimo skąpej ilości danych źródłowych i archeologicznych, trzeba stwierdzić, że jest to również czas ogromnych zmian w obchodzeniu świąt pielgrzymkowych. W takich «nowych» warunkach nie mogły być one obchodzone w sposób tradycyjny. Dlatego też położono nacisk na ich duchowy charakter. Pascha miała teraz dodawać Izraelitom nadziei na rychłe wyzwolenie i powrót do kraju oraz przypominać opiekę Boga z czasów wędrówki przez pustynię. Wprowadzono także tzw. obrzęd krwi, którego pierwowzoru należy szukać w kropieniu domów krwią w Egipcie, tutaj miał on charakter oczyszczenia³⁸. Należy zwrócić uwagę, że zasadnicze zmiany nastąpiły w obchodzeniu i rozumieniu Święta Namiotów, teraz główny akcent został położony na aspekt pokuty i pojednania. Nowe nadzieje przyniesli Persowie i ich władca Cyrus, który w 538 r. przed Chr. zezwolił (a nawet nakazał) na powrót Żydów do ojczyzny. To czas reform Ezdrasza i Nehemiasza oraz odbudowy świątyni jerozolimskiej (zakończonej w 515 r. przed Chr.). Wprawdzie nie była już ona tak okazała ze względu na brak Arki Przymierza, ale należy podkreślić, że był to okres gruntownej odbudowy kultycznej Izraela. W okresie II świątyni jerozolimskiej (od 515 r. przed Chr. do 70 r. po Chr.) przywrócono Izraelską tradycję pielgrzymowania i wznowiono kult ofiarniczy. Począwszy od uroczystej Paschy (por. Ezd 6,19) i Święta Namiotów (por. Ne 8) w 515 r. przed Chr.

³⁶ Jak zaznacza T. Brzegowy, był to czas, kiedy najprawdopodobniej król Jeroboam chciał odciągnąć kult od Świętego Miasta – był to okres podzielonej monarchii – wtedy też podniesiono rangę sanktuariów lokalnych w Betel i Dan. Pomimo usilnych starań Ezechiasza i Jozjasza, by zlikwidować te świątynie kultu Baala – nie udało się to, przetrwały one aż do przesiedlenia babilońskiego w 586 r. przed Chr. *Tamże* s. 104.

³⁷ Greckie słowo συναγωγή pochodzi od czasownika συνάγω (gromadzić, zbierać). Genezę synagogi naukowcy łączą ze spotkaniami Izraelitów w Babilonii, gdzie odbywało się nauczanie i wspólnotowe modlitwy niezwiązane z kultem ofiarniczym (por. Ez 8,1; 14,1; 20,1). Zob. H. SHANKS. *Starożytny Izrael. Od Abrahama do zburzenia Świątyni Jerozolimskiej przez Rzymian*. Warszawa 2009² s. 308.

³⁸ Tekst Wj 12,11 zaczęto interpretować w zupełnie inny sposób. Pośpiech przy jedzeniu nie był już spowodowany przygotowaniem do drogi, ale nadzieją na szybkie i nieoczekiwane wyzwolenie. Zob. więcej PACIOREK. *Najstarsze święta w Izraelu* s. 321.

Tradycja uściśla coraz bardziej zasady obchodów świąt pielgrzymkowych, które – jak twierdzi T. Brzegowy – będą rozwijały się w dwóch kierunkach, przestrzegania norm prawnych oraz pobożności pielgrzymów³⁹.

Zostają doprecyzowane też przepisy kultyczne i zobowiązania prawne dotyczące świętowania i pielgrzymowania⁴⁰, zaś charakter duchowy świąt – tak mocno rozwinięty na wygnaniu – zostanie uzupełniony przez wznowiony kult świątynny. Ustalono też konkretne daty obchodzenia świąt – i tak Paschę powiązano z 15 pierwszego miesiąca Nisan, uroczyste także zaczęto mówić o siedmiodniowych obchodach Święta Przaśników⁴¹. Należy zauważyć, że nie zaprzestają jednak działalności utworzone już Synagogi, zwłaszcza we wspólnotach znajdujących się poza Jerozolimą zaczynają one uzupełniać kult świątynny⁴². Prawdopodobnie dlatego też dotąd rolnicze Święto Tygodni coraz mocniej nabiera charakteru dziękczynienia za dar Tory otrzymanej na Synaju⁴³. Natomiast Święto Namiotów zostaje

[...] ukazane jako wypełnienie prawa i ugruntowanie tożsamości nowej wspólnoty jednoczącej się wokół Tory i odbudowanej Świątyni Jerozolimskiej⁴⁴.

Okres perski i hellenistyczny to czas silnego rozwoju ruchu pielgrzymkowego w Jerozolimie. Przerzywa go w 169 r. przed Chr., w okresie hellenizacji Judei przez Antiocha IV Epifanesa, tragedia ograbienia skarbcza świątynnego i zbezczeszczenia świątyni poprzez dedykowanie jej Zeusowi. W 165/164 r. przed Chr. Juda Machabeusz – drugi wielki reformator religijny – przywrócił kult w świątyni z okresu sprzed profanacji i dokonał jej oczyszczenia.

W czasach działalności Jezusa pielgrzymowanie było powszechną i ugruntowaną już praktyką, czego potwierdzenie znajdujemy na kartach Nowego Testamentu. W Ewangelii Łukasza czytamy o wędrowce 12-letniego Jezusa do Jerozolimy na święto Paschy (por. Łk 2,40-52). Dzieje Apostolskie potwierdzają rzesze pątników przybywających na święta do miasta z całego basenu Morza Śródziemnego i znajdujących się tam diaspor (por. Dz 2,9-11). Józef Flawiusz w swoich zapiskach twierdzi, że podczas Paschy w 65 r. po Chr w Jerozolimie

³⁹ BRZEGOWY. *Doroczne święta pielgrzymkowe Izraela* s. 109.

⁴⁰ Po 70 r. po Chr. przepisy te zostały włączone w skład Miszny.

⁴¹ Zob. więcej PACIOREK. *Najstarsze święta w Izraelu* s. 321.

⁴² Od końca I w. przed Chr. pełnią one dwójką funkcję – miejsca czytania Tory i miejsca modlitwy. W Nowym Testamencie odnajdujemy obecność synagog praktycznie na terenie całej Judei, Galilei, w Nazarecie, w Kafarnaum i w Jerozolimie. Będzie to bardzo pożyteczne po zburzeniu II świątyni. Więcej na temat roli synagogi w czasach Jezusa zob. M. ROSIK. *Marek i Mateusz o kościele i synagodze*. „Perspectiva” 3:2004 nr 1 s. 40-58.

⁴³ Takie odniesienie Święta Tygodni do przekazania Prawa na Synaju pojawia się również we wspólnocie esseńczyków, czego odzwierciedlenie odnaleźć można w Księdze Jubileuszów (por. 1QJub 6). Zob. PACIOREK. *Najstarsze święta w Izraelu* s. 323-324.

⁴⁴ Por. WRÓBEL. *Znaczenie i obchody Święta Namiotów* s. 99.

przebywało około 2 mln 700 tys. pielgrzymów⁴⁵. Święta były czasem radości z przebywania w Świętym Mieście, kiedy nie wolno było żałować pieniędzy na jedzenie i potrzeby materialne – wedle prawa żydowskiego drugą część dziesięciny trzeba było wydać właśnie w Jerozolimie. Potwierdza to Księga Powtórzonego Prawa:

Kupisz tam za srebro wszystko, czego pragnie twoja dusza: większe i mniejsze bydło, wino, sycerę, wszystko, czego życzy sobie twoja dusza, i spożyjesz tam w obliczu Pana, Boga swego. Będziesz się cieszył ty i twoja rodzina (Pwt 14,26).

Pod koniec okresu II świątyni powstają coraz liczniejsze Synagogi, wzrasta pozycja uczonych w Piśmie – faryzeuszy i rabinów. W zamian zmniejsza się znaczenie judaizmu świątynnego i niezastąpionej dotąd funkcji kapłana, co wpłynęło na zmiany w obchodzeniu świąt pielgrzymkowych.

4. KULT BOGA JHWH PO ZBURZENIU JEROZOLIMY (PO 70 R. PO CHR.).

OKRES RABINICZNY

W 63 r. po Chr. Jerozolima zostaje podbita przez Rzymian, to schyłek wolności państwa izraelskiego. Siedem lat później, w 70 r. po Chr. cesarz rzymski Tytus po nieudanym powstaniu żydowskich zelotów zburzył świątynię. Jej pozostałością jest mur zachodni, znany dzisiaj pod nazwą Ściany Płaczu. Był to przełom w historii Izraela. Zburzenie świątyni oznaczało kolejny upadek kultu ofiarniczego – tym razem ostateczny⁴⁶. W tak trudnej sytuacji, utraty źródła tożsamości narodowej, znalazło się około 8 mln Żydów, w tym 2-3 mln w Palestynie⁴⁷. Judaizm musiał po raz kolejny dokonać ogromnej reformy, przystosowując się do nowych warunków i możliwości, która znajdzie alternatywę dla kultu ofiarniczego. Stała się nią Synagoga – ta wiele wieków wcześniej ukształtowana instytucja, można powiedzieć była opatrnościowa. Sprawiała, że judaizm nie upadł, ale przekształcił się w inną formę, choć nie wszystkie instytucje zachowały swoją ciągłość. Ludność Palestyny rozprzestrzeniła się po całym imperium rzymskim i państwie Partów, tworząc coraz liczniejsze diaspory i Synagogi. Powstają także inne instytucje, charakterystyczne dla współczesnego judaizmu. Skoncentrowano religię wokół Pisma Świętego – Tory. Ważnym wydarzeniem w tej kwestii był synod w Jabne, podczas którego ustalono kanon Biblii Hebrajskiej i zasady judaizmu poświętynnego. Miejsce kapłanów, którzy stanowili pewien klan rodzinny – osobny i uprzywilejowany stan społeczny przeznaczony na służbę JHWH, zajęli rabini – dawni «uczenni

⁴⁵ Z tego też powodu zaczęto zezwalać na obchodzenie Święta Paschy w domu. Zob. BRZEGOWY. *Doroczne święta pielgrzymkowe Izraela* s. 112.

⁴⁶ Wprawdzie w VI w. po Chr. Izraelitom udało się jeszcze z pomocą Juliana Apostaty odbudować imitację świątyni na wzgórzu, jednak także ona szybko upadła.

⁴⁷ Zob. M. HOROSZEWICZ. *Przez dwa milenia do rzymskiej synagogi*. Warszawa 2001 s. 18.

w Piśmie», świeccy nauczyciele i mistrzowie słowa. Ich zadaniem było głoszenie słowa Bożego, wykonywanie czynności sakralnych i rozstrzyganie sporów, byli oni jedynym działającym stronnictwem tamtego okresu. Przestali natomiast istnieć faryzeusze, saduceusze, esseńczycy, sykaryjczycy czy zeloci. Powstały szkoły rabinackie, pod wpływem których po pewnym czasie sporządzono Talmud, czyli zbiór przepisów prawnych judaizmu i liczne komentarze rabinów do niego, czyli Misznę i Gemarę.

Rabini byli dziedzicami spuścizny judaizmu okresu drugiej świątyni, lecz dzięki swojemu cudownemu piśmiennictwu i wzorcom religijnym nadali judaizmowi nową formę wyrazu, która przetrwała do dzisiaj. Zburzenie świątyni jerozolimskiej oznaczało zatem nie tylko koniec lecz i początek⁴⁸.

Istotą judaizmu rabinicznego stał się sposób postępowania każdego człowieka i wypełnianie prawa, a nie wiara w opiekę Boga nad narodem⁴⁹. Judaizm stał się religią bardziej duchową. Jego wyznawców zobowiązano do modlitwy trzy razy dziennie z twarzą skierowaną w kierunku Jerozolimy, z obowiązkowym nakryciem głowy i w szatach modlitewnych. Po zburzeniu świątyni zmieniły się również tradycje świętowania, a wraz z rozwojem judaizmu rabinicznego powstaną inne święta, które wypełnią roczny kalendarz żydowski.

Powróćmy jednak do rozważań nad świętami pielgrzymkowymi. Na początku warto zauważyć, że zniszczony został zasadniczy cel tych wędrówek – świątynia, co spowodowało powstanie diaspor znacznie oddalonych od Jerozolimy i utrudniało pielgrzymowanie. W Talmudzie Babilońskim zapisano:

Trzy razy do roku ukaże się każdy mąż przed Panem, Bogiem twoim, w miejscu, które sobie obierze: w Święto Przaśników, w Święto Tygodni i w Święto Szałasów. Nie ukaże się przed obliczem Pana z próżnymi rękami⁵⁰.

Jednak Żydów z diaspory zobowiązano do pielgrzymki raz w roku, a tych najbardziej odległych do pielgrzymki raz w życiu.

Tradycje Paschy na przestrzeni wieków zmieniały się diametralnie. Największe z nich nastąpiły, rzecz jasna, po zburzeniu Jerozolimy. Istotą tego święta była przecież ofiara z baranka paschalnego, której z przyczyn oczywistych zabrakło. Rytuały i opowieści o wyjściu z Egiptu były częścią historii i tożsamości każdego Izraelity. Po upadku świątyni przestano obchodzić tradycyjne *pesach*. Obchodzenie tego święta skojarzono ze spożywaniem gorzkich ziół i niekwaszonego chleba, wzorując się na prorocत्वie Ozeasza: „Miłości pragnę, nie krwawej ofiary, poznania Boga bardziej niż całopaleń” (Oz 6,6). Nie zaprzestano też kultywować

⁴⁸ SHANKS. *Starożytny Izrael* s. 428.

⁴⁹ Jak zauważa Shanks, Żydzi zaprzestali pisania apokalips i porzucili drobiazgową spekulację na temat kierowania przez Boga ludzkimi losami w teraźniejszości i w przyszłości. *Tamże* s. 427.

⁵⁰ *Talmud babiloński. Traktat Chagiga*. Red. K. Pilarczyk. Kraków 2009 s. 51.

tradycji opowiadania ojca rodziny o wyzwoleniu z Egiptu oraz śpiewania Hallelu (Ps 113-118)⁵¹. Natomiast Święto Przaśników zostało szybko połączone z obchodami Paschy i z czasem tych nazw zaczęto używać zamiennie. Nie było już bowiem istotowej różnicy pomiędzy obchodami⁵². W okresie poświęconym Świętu Namiotów diametralnie zmieniło swój charakter. Z radosnego święta dziękczynienia za plony, upamiętniającego wędrówkę do Kanaanu, przekształciło się w narodowe święto upamiętniające nadanie Prawa na Synaju. Miało ono na celu uświadomienie każdemu wyznawcy judaizmu istotę i znaczenie Tory, słowa Bożego i Prawa, bo jak czytamy w Księdze Powtórzonego Prawa „[...] nie samym tylko chlebem żyje człowiek, ale człowiek żyje wszystkim, co pochodzi z ust Pana” (Pwt 8,3), wszakże po upadku świątyni to właśnie na przestrzeganiu Prawa Mojżeszowego ma oprzeć swoje życie wyznawca judaizmu⁵³. Musiała nastąpić tylko asymilacja tego święta do nowych warunków życiowych zwłaszcza Żydów z diaspory (choćby z powodu różnic klimatycznych). Rozbudowano także obrzędowość tego święta, zwracając uwagę szczególnie na jego prawny i eschatologiczny charakter – miało to być święto nadziei mesjańskiej Izraela zgodnie z zapowiedzią proroka Zachariasza:

Wszyscy ci, którzy ocaleją spośród wszystkich ludów, biorących udział w wyprawie na Jerozolimę, rokrocznie pielgrzymować będą, by oddać pokłon Królowi – Panu Zastępów – i obchodzić Święto Namiotów (Za 14,16)⁵⁴.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując zagadnienie, można stwierdzić, że zjawisko pielgrzymowania towarzyszy człowiekowi praktycznie od początku jego istnienia i pozostaje wciąż w dynamicznym rozwoju. W ciągu wieków przeszło ono wiele zmian i przeobrażeń, jednak nigdy nie zatraciło swego istotowego celu – spotkania z Bogiem. Próbując zmierzyć się z tematem pielgrzymowania, należy odnieść się do tradycji starożytnych, których elementy odnaleźć można zarówno we współczesnym judaizmie, jak i w chrześcijaństwie. Przecież

Kościół rozpoczął swą publiczną działalność w dniu, w którym w świętym mieście Jerozolimie zgromadziły się rzesze pobożnych pielgrzymów – «Żydów ze wszystkich narodów pod niebem» – na święto Pięćdziesiątnicy (por. Dz 2,5).

⁵¹ Zob. S. P. DE VRIES MZN. *Obrzędy i symbole Żydów*. Kraków 1999 s. 169-172.

⁵² *Tamże* s. 189-193.

⁵³ *Tamże* s. 189-197.

⁵⁴ Więcej na ten temat zob. WRÓBEL. *Znaczenie i obchody Święta Namiotów* s. 105.

Choć nawiązywał on do Starego Testamentu, zaczął przez wieki wypracowywać swoje pątnicze tradycje⁵⁵

Współcześni chrześcijanie już tylko przekazują je potomnym.

„ISRAELI PILGRIMAGES”, OR THE CULT OF GOD JAHWE
DURING THE JUDAISM ANNUAL PILGRIMAGES FESTIVALS

S u m m a r y

The pilgrimages to places of worship is a very old phenomenon, accompanying human beings nearly from the beginning. They are present in practically all the religions and on all continents, albeit of different popularity levels. It was a duty for the Israelites. This practice was taken over by Christianity in the case of which it has become a kind of the piety pilgrimage in the early Church, firstly, to the places connected with the Passion of Jesus Christ and later, to other Shrines. The present-day Roman Catholic Church also adopts this practice of the followers of Christ. The article titled “Israeli pilgrimages”, or the cult of God Jahwe during the Judaism annual Pilgrimages Festivals, shows the essence and history of making pilgrimages in the ancient Empires and the Nation of Israel. This tradition was presented on the basis of the history of celebrating the three great pilgrimage festivals of Judaism – Passover with Feast Unleavened Bread, the Festival of Weeks and the Feast of Tabernacles. In the second part of the article, the issue of God YHWH worship is discussed, in the period of the 1st and 2nd Temple as well as the changes in the celebration of pilgrimage festivals that took place after the destruction of Jerusalem in the year 70 AC.

Słowa kluczowe: izraelskie pielgrzymowanie, święta Izraela, Stary Testament, biblistyka, teologia Starego Testamentu.

Key words: Israeli pilgrimage, feasts of Israel, the Old Testament, Bible studies, theology of the Old Testament.

⁵⁵ M. OSTROWSKI. *Historia pielgrzymowania* (s. 2). Dostępny w internecie: <http://www.pastoralna.pl/files/303%20Historia%20pielgrzymowania.pdf> [edycja 21.04.2014].